

Mariola Walczak-Mikołajczakowa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu
mawal@amu.edu.pl

Data przesłania tekstu do redakcji: 10.10.2017
Data przyjęcia tekstu do druku: 08.03.2018

Nowe południowosłowiańskie przekłady bajek Ezopa

**Езоп, *Басни*, превод от старогръцки, предговор и бележки
Владимир Атанасов, изд. Изток-Запад, София 2006, 351 с.**

**Ајсоп, *Басни*, превод и препен од старогръцки јазик,
предговор, белешки и коментари Валериј Софрониевски,
Издавачки Центар Три, Скопје 2008, 293 с.**

ABSTRACT: Walczak-Mikołajczakowa Mariola, *Nowe południowosłowiańskie przekłady bajek Ezopa* (New South Slavic Translations of Aesop's Fairy Tales). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 14. Poznań 2018. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 359–365. ISSN 2084-3011.

In 2006 for the first time after more than 30 years a new translation of Aesop's fairy tales into Bulgarian by Vladimir Atanasov was published. Aesop's tales were also translated into Macedonian for the first time (by Valerij Sofronievski) and published in 2008. The article contains discussion and comparison of both translations. A collection of both volumes and classic editions of Aesop's tales were described and translations were made from them. The authoress precedes her arguments with a short outline of the history of Aesop's translations into Bulgarian. Particular attention is paid to the translation of bishop Sofroni from the early 19th century, because both discussed contemporary translations clearly refer to this work.

KEYWORDS: Aesop's fairy tales; translations; Bulgarian language; Macedonian language

W stosunkowo niedługim odstępie czasowym w Bułgarii i Macedonii ukazały się obszernie zbiory przekładów bajek, których autorstwo przypisuje się na poły legendarnemu twórcy z VI wieku przed Chr., Ezopowi.

W Bułgarii wyszedł nowy, kolejny już przekład bajek Ezopa. Tłumaczenia obszernego zbioru bajek na język macedoński dokonano po raz pierwszy. Oba te wydania utworów Ezopa – choć różne – łączą jednak pewne cechy wspólne, dlatego celowe wydaje się też ich wspólne omówienie.

Przekłady Ezopowych bajek na język bułgarski mają dość długą tradycję, zapoczątkowaną w 1802 roku przez Sofroniusza Wraczańskiego i kontynuowaną przez wielu następców. Posługując się nowogreckim wydaniem Joanisa Patusasa, Sofroniusz przełożył 144 bajki, które stanowią część pozostającego do dziś w rękopisie tzw. *Drugiego zbioru widyńskiego*. Zostały one opublikowane dopiero w 1963 roku w naukowym opracowaniu *Софрониевият превод на Езоповите басни* autorstwa Aleksandra Niczewa, które ukazało się w „Roczniku Uniwersytetu Sofijskiego”. W rękopisie pozostał anonimowy przekład z roku 1812, który dziś stanowi obiekt zainteresowania jedynie historyków języka i dialektologów. Dużą popularnością cieszyły się natomiast przekłady Aleksandra Bałabanowa (1924, drugie wydanie 1947) oraz tzw. akademicki przekład Todora Sarafowa (1967, drugie wydanie 1982). Poza tym niektóre z bajek Ezopa (lub ich adaptacje i przeróbki) włączone zostały jeszcze w XIX wieku do podręczników szkolnych – mam tu na myśli nie tylko pierwszy podręcznik autorstwa Petyra Berona, nazywany potocznie *Elementarzem z rybą*, ale także *Славеноболгарско детоводство* Neofita Bozwelego. Przekładów i adaptacji bajek dokonali także Neofit Rylski, Rajno Popowicz i Petko Sławejkow.

Nowy przekład wyszedł spod pióra Władimira Atanasowa (zbieżność nazwisk z profesorem filologii bułgarskiej na Uniwersytecie Sofijskim, ministrem oświaty w latach 2001–2003 jest przypadkowa). Autor tłumaczenia, jakie ukazało się nakładem wydawnictwa Wschód-Zachód (Изток-Запад) jest filologiem klasycznym, wieloletnim nauczycielem i zastępcą dyrektora sofijskiego gimnazjum językowego, którego oficjalna nazwa brzmi Националната гимназия за древни езици и култури. Od 2004 roku Władimir Atanasow pracuje już wyłącznie jako tłumacz (z kilku języków: łacińskiego, starogreckiego, francuskiego, rosyjskiego, angielskiego), przy czym do roku 2013 był zatrudniony w wydawnictwie, które opublikowało jego nowy przekład bajek. Atanasow jest tłumaczem doświadczonej – przekładał m.in. Cycerona, Ksenofonta, Flawiusza Juliana, Bazylego Wielkiego, Tytusa Liwiusza i innych. Przekładu bajek Ezopa dokonał z języka starogreckiego.

Starogreckim tekstem źródłowym posługiwał się także macedoński tłumacz, Walerij Sofroniewski, filolog klasyczny, sławista, folklorysta, profesor Uniwersytetu w Skopje, leksykograf, autor m.in. *Słownika łacińsko-macedońskiego* (Skopje 2001), *Słownika starogrecko-macedońskiego*

(Skopje 2013 i 2017) oraz *Morfologii języka starogreckiego* (Skopje 2013) i podręczników do nauki starogreckiego. Spod pióra Sofroniewskiego wyszły też przekłady dzieł Platona, Arystofanesa i Juliusza Cezara. Jego przekład bajek Ezopa jest pierwszym macedońskim tłumaczeniem utworów tego antycznego bajkopisarza (wcześniej, w 1999 roku, ukazała się książka poświęcona obecności wątków zaczerpniętych z Ezopa w ludowej twórczości macedońskiej *Ajcon u ajconovskite basni vo makedonskite narodni priказni*). W tym miejscu dodajmy, że macedoński rynek wydawniczy przeżywa w ostatnich latach prawdziwy rozkwit. Tłumaczone są i wydawane po raz pierwszy setki dzieł najbardziej znanych autorów z całego świata. Łatwo się o tym przekonać, przeglądając choćby wydany wspólnie przez Ministerstwo Kultury oraz Ministerstwo Oświaty i Nauki Republiki Macedonii katalog *Капитални книгоиздателски проекти* (internetowa wersja <http://www.mon.gov.mk/images/katalog-kapitalni.pdf>). W ten sposób do czytelników w Macedonii trafiły też przekłady bajek La Fontaine'a i Kryłowa.

Zostało już powiedziane, że oba omawiane tu wydania są tyleż różne, co podobne. Zacznijmy więc od różnic.

Podstawowym dylematem każdego tłumacza utworów starogreckiego bajkopisarza jest wybór podstawy źródłowej. Wiadomo przecież, że nie zachowały się oryginalne zbiory bajek Ezopa, ani nawet ich adaptacja dokonana w III/IV wieku przez Demetriusza z Faleronu. Przypisywane Ezopowi bajki znamy przede wszystkim z wierszowanych przeróbek rzymskiego poety Fedrusa, który uzupełnił je morałami (I wiek po Chr.) i greckiego poety Babriosa (II wiek po Chr.). Nie wiadomo jednak dokładnie, ile spośród znanych 600 starożytnych bajek możemy przypisać Ezopowi. Najczęściej podaje się liczbę około 350–360 utworów, chociaż niekiedy włącza się do zbiorów bajki innych autorów antycznych, traktując je jako ezopowe, tzn. pisane na wzór bajek Ezopa. Z tego względu tłumacze bajek na języki wernakularne posługują się zwykle najbardziej znanymi europejskimi wydaniem naukowymi Karla Feliksa von Halma *Fabulae Aesopicae collectae* (Leipzig 1852) i Augusta Hausratha *Corpus fabularum Aesopicarum* (Leipzig 1940).

Walerij Sofroniewski, tłumacz na język macedoński, sięgnął po starsze ze wskazanych przeze mnie wydań, autorstwa Karla Halma. Wydanie to zawiera aż 426 utworów i obejmuje bajki rozporoszone (dla porównania:

wydanie Hausratha zawiera 307 bajek wyprowadzonych ze starożytnej kolekcji podstawowej i 39 zachowanych w zbiorach autorów późniejszych). Tyle samo bajek co u Halma znajdziemy też w wydaniu macedońskim. Być może Sofroniewskiemu zależało na tym, aby macedoński czytelnik miał możliwość zapoznania się z jak największą liczbą antycznych utworów, niezależnie od tego, czy autorstwo Ezopa jest w stosunku do niektórych z nich pewne, czy też jest poddawane w wątpliwość. Bajki w wydaniu macedońskim ułożone są w tej samej kolejności, co u Halma, opatrzone są też takimi samymi tytułami, toteż znajdziemy tu utwory następujące po wersjach „kanonicznych”, zatytułowane po prostu „b, inna” lub opatrzone odrębnym tytułem, uzupełnionym adnotacją „b, inna” sygnalizującą, że mamy do czynienia z kolejną wersją poprzedniego utworu.

Bułgarski tłumacz posłużył się francuskim wydaniem sporządzonym w 1927 roku przez hellenistę Émile'a Chambry'ego. Było to posunięcie o tyle wygodne, że edycja Chambry'ego jest dostępna w wersji elektronicznej (www.mythfolklore.net/aesopica/chambry). Elektroniczne wydanie bajek zawiera zarówno tekst starogrecki, jak i przekład angielski dokonany przez Bena Edwina Perry'ego i wydany w wersji książkowej w 1947 roku. Poza tym Władimir Atanasow, biegły znający język francuski (tłumaczy również z języka francuskiego) mógł się posiłkować francuskimi przekładami, które wyszły spod pióra samego Émile'a Chambry'ego. Przygotowany przez niego tom zawiera 358 bajek, z których 6, wzorem francuskiego wydawcy, zostało wydzielonych w odrębną grupę opatrzoną tytułem „Bajki wątpliwe lub nieautentyczne”. Ten niewielki rozdział końcowy zawiera jeszcze 3 inne utwory, które Chambry umieścił w aneksie do swojego wydania. Łącznie więc w najnowszym bułgarskim wydaniu bajek Ezopa znajdziemy 367 utworów. Tłumacz zdecydował się na ich alfabetyczny układ, ale mając świadomość, że takie posunięcie utrudni konfrontację z oryginałem, w spisie treści podał po każdym tytule numer z wydania Chambry'ego.

Bułgarskie wydanie poprzedzone jest krótkim, zaledwie 6-stronicowym wstępem, zawierającym podstawowe informacje na temat bajek, recepcji utworów Ezopa i ich nowożytnych wydań oraz kilka refleksji na temat nieustającej aktualności ich treści. Zbiór kończy nieduży słownik nazw własnych użytych w tekstach bajek.

Przedmowa do wydania macedońskiego, ze względu na jego prymarność, jest znacznie obszerniejsza, liczy bowiem 46 stron. Znajdziemy tu

obszerne wyjaśnienie genezy bajki jako gatunku literackiego, etymologię nazwy *бачу* (ani język bułgarski, ani macedoński nie rozróżniają *bajki* i *baśni*, obejmując je jednym, wspólnym terminem), uwagi historyczno-językowe na temat bajkopisarstwa w Grecji i Rzymie, a nawet biografie Ezopa. Przedmowę kończą uwagi tłumacza dotyczące jego własnego warsztatu pracy, konieczności „uwspółcześnienia” przekładanych utworów, trudności wynikających z różnic składniowych języka oryginału i języka docelowego itp. Zapewne ze względu na widoczne starania, by oddać specyficzny rytm i melodykę utworów Ezopa w języku macedońskim, Walerij Sofroniewski zdecydował się nazwać swoje tłumaczenie „przekładem poetyckim”, stąd informacja na stronie tytułowej, że oto czytelnik ma przed sobą „превод и препев од старогрчки”. Macedońskie wydanie bajek kończą przypisy, które znacznie dokładniej niż uogólniony wstęp odsłaniają technikę przekładową Sofroniewskiego, gdyż zawierają informacje o koniecznych uzupełnieniach tekstu lub przeciwnie – o konieczności rezygnacji z niektórych wyrazów. Najciekawsze wydają się jednak odniesienia do południowosłowiańskiego folkloru i krótkie porównania do ludowych bajek zgromadzonych przez folklorystów z okresu odrodzenia narodowego, Kuzmana Szapkarewa i Marko Cepenkowa. Dużo wyraziściej niż rozważania historyków literatury dowodzą one pewnej wspólnoty motywów, obecnych w literaturze oralnej na terenie Bałkanów.

Niezależnie jednak od różnic dzielących omawiane wydania, obu tłumaczom udało się osiągnąć zadziwiająco podobny efekt końcowy. Czytając te same bajki w obu językach odnosimy wrażenie, że mogłyby one być z powodzeniem wykorzystywane na zajęciach z gramatyki porównawczej języków słowiańskich jako gotowe teksty ćwiczeń. Skąd więc tak duże podobieństwo? Wydaje się, tajemnica tkwi nie tylko w języku źródłowym i nie tylko w bliskim pokrewieństwie języków docelowych. Odpowiedź może przynieść także porównanie z pionierskim przekładem Sofroniusza Wraczańskiego. Choć żaden ze współczesnych tłumaczy nie przyznaje się do powinowactwa z tłumaczeniami biskupa Wracy (wszak ten, jak już zostało wspomniane, tłumaczył z języka nowogreckiego), podobieństwo stylu, sposobu prowadzenia narracji i metod oddawania niezrozumiałych antycznych realiów jest uderzające. Sofroniusz posługiwał się co prawda cerkiewszczyzną, ale tak dalece nasycił ją elementami dialektalnymi, zaczerpniętymi z żywej mowy jemu współczesnych, że sięgnięcie po jego

прекъдлад wyдaje się oczywiste. Rzecz jasna, ewentualne odwoływanie się do odrodzeniowego wzorca (jeśli rzeczywiście takie miało miejsce) w niczym nie umniejsza dokonani współczesnych tłumaczy – wprost przeciwnie – dowodzi jedynie istnienia długiej tradycji przekładowej na języki obszaru południowej Słowiańszczyzny.

By nie pozostać gołosłowną przytoczę na koniec treść dwóch dość dowolnie wybranych (kierowałam się głównie ich niewielką objętością) utworów w wersji Sofroniuszowej oraz we współczesnej wersji bułgarskiej i macedońskiej.

1.

Котка

Ѓдна котка влязла на дѣнѣрдѣжскѣй дѣюкнѣ, и найшла една пила, и поучнала да ближи сась яззыкѣ свой, и оудрани си яззыкю, и научена да теуе кровѣ много, ала ти лише како месо ближаше, докле си разсѣпа всѣ яззыкѣ.

Та басень сказѣва за тѣе ѡловѣцѣты цю са препирать зарад нко рѣкѣ, и наддѣмвять с, а онѣ самѣтѣ сѣбѣ повредать.

Котка и пила

Котка влязла в медникарска работилница и се заела да ближе една от намиращите се там пили. След малко езикът ѝ се протрил и започнал силно да кърви. Ала тя тъпряла, мислейки си, че тази кръв е част от плътта на пилата, додето не изстръгала целия си език.

Баснята се споменава, когато става дума за хора, причиняващи си рани в честолюбиви словесни схватки.

Ласица

Некоја ласица влегла во работилница на ковач и зела да ја лиже пилата што онаму лежела. Но, триејќи го јазикот, се случило да ѝ потече многу крв. А таа, мислејќи, дека од железото нешто зграбува, се радувала, сѐ дури сосем јазикот не си го откинала.

Басната се кажува за оние, кои во честољубие себеси си наштетуват.

2.

Звѣздовројць

Ѓдинѣ звѣздовројць ходше сась невреженїе и падна оу єдинѣ кладенець, а нкој го пѣтнникѣ видѣ, и реуе мѣ: ѡ доврѣшко тѣы като дѣмашь како невето прекрощѣ, али ѡ'ти не гледашь на землѣта гдѣ стѣпаншь али падна оу кладенець.

Та басень сказѣва, како има нкој ѡловѣцѣты та са хвалть, како знать цю к вѣдѣ занапрѣдѣ на свѣто, а тѣе не знать и сѣги цю кѣмѣ, а не занапрѣдѣ да знать.

Звездоброецът

Един звездоброецът имал навика всяка вечер да излиза в полето, за да наблюдава звездите. Веднъж, докато се разхождал, из крайнините на града, загледан в небето, така и не разбрал как паднал в отворен кладенец. Както се вайкал и зовял за помощ от дълбините му, минал някакъв човек. Дочул виковете му, той се приближил и като узнал какво се е случило, рекъл: Ех, гламави човече, как може да зяпаш какво има по небето, а какво има по земята да не виждаш? Този разказ би прилягал на онези зора, които се фукат с необикновени дела, ала са неспособни да свършат и най-обикновената работа.

Свездочатец

Некој свездочатец излегувал секоја вечер и имал обичај да ги набљудува звездите. И така, еднаш, шетајќи низ предградието и со мислите целиот пренесен на небо, без да забележи, паднал во бунар. Фатил да лелека и да вика на сет глас, а некој минувач ги чул стенкањата, па пришол и откако разбрал што се случило, му рекол: „Е, пријателе, ти се обидуваш да ги гледаш нештата што се на небото, а не ги гледаш оние на земјата!“
Со ова басна би можел некој да се послужи за оние луѓе, кои бесмислено се фатат, а не можат да го направат ни она што за другите е најобичајно.

Oba nowe przekłady odzwierciedlają właściwości leksykalne i składniowe współczesnych języków bułgarskiego i macedońskiego, ale też – mimo iż oparte na innych źródłach niż przekład Sofroniuszowy – stanowią piękny przykład kontynuowania pewnej wspólnej tradycji piśmienniczej, czerpiącej z bogactwa południowosłowiańskich dialektów i sięgającej czasów, kiedy Bułgarów i Macedończyków więcej łączyło niż dzieliło.

Literatura

- Aesopica: Aesop's Fables in English, Latin & Greek.* www.mythfolklore.net/aesopica/chambry. 07.03.2018.
- Ajsop (2008). Ајсоп, *Басни*, превод и препев од старогрчкки јазик, предговор, белешки и коментари Валерий Софрониевски. Скопје: Издавачки Центар Три, 293 с.
- Ezop (2006). Езоп, *Басни*, превод от старогрчкки, предговор и бележки Владимир Атанасов. София: изд. Изток-Запад, 351 с.
- Ničev, A. (1963). *Софрониевият превод на Езоповите басни*. „Годишник на СУ“, nr 56, s. 10–114.